

Milica KRIŽANAC, Amer SULEJMANAGIĆ

SELDŽUČKI, MAMELUČKI I OSMANLIJSKI NOVAC IZ KATEDRALE SV. TRIPUNA U KOTORU

Ključne reči: katedrala Sv. Tripuna, Kotor, islamski novac, fils, mangir, Ikonijski sultanat, Mamelučki kalifat, Osmanlijsko carstvo, Anadolija, Egipat

Razorni zemljotres koji je zadesio Crnu Goru 1979. godine oštetio je veliki broj građevina u Kotoru. U toku sanacije crkve Sv. Tripuna istražen je unutrašnji i spoljašnji prostor uz crkvu, na kojem se, počev od izgradnje romaničke bazilike (1166), formirala nekropola (sl. 1). Tokom ovih radova istražene su grobnice, prostor između njih, kao i bunar u neposrednoj blizini ciborijuma. Od šest moneta islamskog porekla nađenih u katedrali Sv. Tripuna tokom istraživanja 1987 - 2000. godine, dva primerka su nađena u grobnicama br. 34 i 54 (inv. br. 278 i 643), dva u bunaru (inv. br. 345 i 310), jedan u zapadnom profilu ispod ciborijuma (inv. br. 575) i jedan izvan katedrale, na istočnoj strani, uz apside (inv. br. 726).

Nekropolu je činilo šezdeset grobnica, od kojih se većina nalazila unutar, a ostale su raspoređene izvan, uz zapadni, severni i južni zid crkve (Крижанак 1995, 202-213).

Grobnica 34, u kojoj je osim turskog mangira s početka 16. veka (inv. br. 278) nađen još samo jedan mletački novac iz sredine 15. veka (Križanac 2011-2012, 270), nalazila se u unutrašnjosti katedrale između središnjeg i severnog broda, zapadnog traveja.

S druge strane, u grobnici 54, smeštenoj uz spoljašnju stranu južnog zida katedrale, osim filsa Mamelučkog sultanata iz prve polovine 14. veka (inv. br. 643), otkrivene su još dvadeset dve monete, od čega jedanaest polufolara i dva folara (Križanac 2010, 282) kovanih u Kotoru u prevenecijanskom periodu, u vreme relativne nezavisnosti grada (1402-1420) i dva mletačka novca kovana u Kotoru, s početka Venecijanske uprave gradom (1420-22) (Križanac 2011-2012, 267, 268). Iz 14. veka u ovoj grobnici nađena su dva primerka Ludviga I (1342-1382) kovana u Kotoru u periodu Ugarske dominacije (Križanac 2010, 281), dva novca bosanskog kralja Tvrtka I koji je upravljao Kotorom od 1384. do 1391. godine i tu kovao novac (Križanac 2010, 281) i tri monete Ladislava

Napuljskog koji je vladao Kotorom od 1389. do 1409. godine (Križanac 2010, 282).

Nalaz moneta u dužem vremenskom periodu u pojedinim grobnicama, može se objasniti činjenicom da su, pre postavljanja novog poda u katedrali (početkom 20. veka) grobnice istražene. Tom prilikom zemlja je prebacivana iz jedne u drugu grobnicu, tako da su eventualno samo donji slojevi ostali intaktni.

Bunar, smešten u neposrednoj blizini oltara, u južnom brodu katedrale, koji je prvobitno postojao u kompleksu građevina podignutih uz preromaničku crkvu Sv. Tripuna iz 9. veka, a nadograđen u 12. veku kada je na temeljima ove crkve izgrađena nova, romanička bazilika, nakon upotrebe (15. vek) iskorišćen je kao otpadna jama (Чубровић 1994, 156-159) gde su pohranjeni brojni fragmentovani predmeti korišćeni u crkvi, poput staklenih i keramičkih posuda, metalnih i koštanih predmeta, delova arhitektonske kamene plastike i veći broj moneta različite provenijencije. Osim jednog filsa rumskog sultanata iz sredine 13. veka (inv. br. 310) i mangira cara Bajazita II, s kraja 15. i početka 16. veka (inv. br. 345), nađeno je i više vizantijskih moneta (Крижанац 2015, 200), kotorskih folara iz najranijeg perioda grada (13. vek?), kotorskih folara iz vremena relativne nezavisnosti grada (1402-1420), kao i jedan mletački folar i novci Ladislava Napuljskog (1389-1409) i grada Drivasta (Križanac 2010, 278, 282, 285, 290).

U zapadnom profilu ispod ciborijuma, osim filsa Rumskog sultanata (inv. br. 575) iz sredine 13. veka, otkriven je i jedan kotorski folar, kovan u vreme relativne nezavisnosti grada (1402-1420) (Križanac 2010, 282).

U spoljašnjoj sondi, na istočnoj strani katadrale, pored nečitkog islamskog novca (inv. br. 726) nađeno je i više vizantijskih moneta iz 11-12. veka (Крижанац 2015, 200).

Utvrdeni grad Kotor, koji je smešten u najdubljoj unutrašnjosti zaliva Boke Kotorske, vekovima je građen kao predstraža morskih puteva za istočni Mediteran i suvozemnih za Carigrad. Uvučen u morski tesnac imao je veliku prednost kao luka. Osnovna karakteristika pomorske trgovine Kotora, kao najvažnije privredne grane, bilo je posredništvo između Balkana, s jedne i Apeninskog poluostrva i celog Sredozemlja, sa druge strane (Ковачевић 1967, 329; Луковић 1966, 153).

O najstarijoj pomorskoj trgovini grada ne zna se mnogo, ali se na osnovu sačuvane pomorske terminologije, vesti Konstantina Porfirogenita i geografskog položaja grada može pretpostaviti da su veze sa južnom Italijom i Albanijom veoma stare. Prve poznate vesti o kontaktima sa južnom Italijom potiču sa kraja 12. veka. I sa Mlečanima su trgovački odnosi dosta stari, iako prve vesti potiču iz 13. veka, kada je pored Dubrovnika, Venecija preko Kotora uspostavila trgovački promet sa Srbijom (Синдик 1950, 70).

Pomorski zanat u Kotoru imao je svoju Bratovštinu, koja po tradiciji postoji još od 9. veka, ali se prvi put spominje 1353. godine, dok njen prvi sačuvani statut potiče iz 1463. godine (Statut Bratovštine svetog Nikole mornara). Ona je jedno vreme bila najbrojnija, ekonomski najjača i najuglednija bratovština i jedina koja je mogla da izdržava svoju vlastitu crkvu posvećenu zaštitniku mornara Sv. Nikoli. U 15. veku Bratovština je bila asocijacija aktivnih pomoraca, čiji su članovi mogli biti mornari kao i suvlasnici, ali su ključne položaje imali samo brodovlasnici koji plove i bave se pomorskom trgovinom (Milošević, Antović 2010, 21, 37, 39).

Kotor je, kao jedan od gradova teme Dalmacije, bio pod nominalnom vizantijskom upravom (do 1185), da bi nakon toga postao glavna pomorska luka u okviru srpske srednjovekovne države (do 1371). Seldžučki i mamelučki novci (sl. 1-3) nađeni u katedralnoj crkvi Sv. Tripuna, dospeli su u Kotor u vreme kada je on bio pod Nemanjićima, koji su dobro znali da iskoriste njegov prirodni položaj i staru pomorsku tradiciju, pa je grad u 13. i 14. veku razvio pomorsko-trgovačke veze sa brojnim gradovima na dalmatinskoj i apeninskoj obali, a zatim i sa albanskim i grčkim lukama i ostrvima, te mestima na Mramornom i Crnom moru (Лучић 1968, 417, 418).

Kotorski jedrenjaci su tokom 14. i 15. veka plovili do svih glavnih luka Jadranskog i Jonskog mora, a najviše za Dubrovnik, Korčulu, Zadar, Veneciju, Ankonu, Bari, Barletu i Mesinu, skadarsku luku Sv. Nikola, Sv. Srđ na Bojani, Lješ, Drač, Valonu, Artu, Krf, Patras i Pargos (Ковијанић 1976, 93).

Nakon mletačko-turskog mira, Kotorani uspevaju da se stave pod vlast Mletačke republike (1420-1797), u okviru koje je grad, iako sa manjim stepenom samouprave, doživeo procvat u oblasti gotovo svih zanata. Zidine Kotora i dalje su napadali Turci, ali je grad uspeo da odoli njihovim naletima, za razliku od nekih drugih bokokotorskih gradova, koji od poslednjih decenija 15. veka (1481), ušavši u okvire Osmanlijskog carstva, postaju venecijanska pogranična oblast. U ovom periodu, dva osmanlijska mangira (sl. 4, 5) dospevaju u Kotor (1481- 1520).

Od početka Venecijanske uprave, trgovačke veze Kotora sa Apulijom, Srbijom i Bosnom zamiru. Kotorani se okreću brodarstvu, jer im je bilo dozvoljeno da prevoze robu, ali ne i da, kao mletački građani ograničenih prava, trguju. Međutim, od sredine 15. veka zahtevaju od mletačke Sinjorije i dobijaju pravo da pod određenim režimom nastave da trguju sa oblastima sa kojima su i ranije imali trgovačke veze. Uspostavljaju ponovo trgovinu sa Apulijom, Markama, Peloponezom i Albanijom (Синдик 1950, 65 – 66,75).

Osim sačuvanih pisanih dokumenata, potvrdu za kotorske trgovačke kontakte nalazimo i među novcem, otkrivenim u crkvi Sv. Tripuna tokom najnovijih arheoloških i arhitektonskih istraživanja krajem 20. veka. Najveći broj otkrivenih primeraka pripada venecijanskom novcu (16-18. vek) kovanom

za Dalmaciju, severnu Albaniju i Jonska ostrva, a jedna moneta potiče i iz Padove (Križanac 2010, 293-297). Ostali su dubrovački i iz južnodalmatinskih gradova, Bara, Ulcinja, Skadra i Drivasta (Križanac 2010, 289-293), kao i oni iz islamskih zemalja, Ikonijskog Sultanata na teritoriji Male Azije, Mamelučkog kalifata sa prostora Egipta, Sirije i Osmanlijskog carstva (Križanac 2010, 298).

Poznato je da je jedna mletačka kolonija, na čelu sa konzulom, boravila u Kotoru još od kraja 13. veka, a u kotorskom Arhivu ima notarskih dokumenata koji svedoče o aktivnoj trgovini između Venecije i Kotora od druge decenije 14. veka. Mlečani su u Kotoru boravili radi posredovanja u trgovini sa unutrašnjošću Srbije i Bosne, koju su organizovali Dubrovčani i u manjoj meri Kotorani. Tako je Kotor, osim pomorskih, imao veoma razgranate i kopnene trgovačke veze na teritoriji raških vladara. Iz unutrašnjosti Balkanskog poluostrva kotorski trgovci su u Italiju odvozili rudu, slaninu, stoku, loj, vosak, vunu, kožu, sir, med i drugo, a sa Apeninskog poluostrva su uvozili tkanine, nakit, zlatno i srebrno posuđe, sapun, mirođije, mirise, južno voće, lekove (Lučić 1968, 418).

Iz Apulije su Kotorani uvozili uglavnom so i žito, a iz Venecije tkanine, nakit, zlatno i srebrno posuđe, sapune, mirise i dr. Od Mletaka su kupovali i vrlo skupocenu so, čija je prodaja na širokom prostoru između Neretve i Bojane bila dozvoljena na samo četiri mesta, od kojih je jedno bilo i grad Kotor (Благојевић 1981, 344, 366-367; Тук 1986, 117). Čime su još Kotorani trgovali saznajemo iz sačuvanih notarskih spisa iz sredine 15. veka, iz vremena kada je Kotor već bio u okviru Mletačke države (od 1420) i kada je pokušavao da obnovi trgovačke veze, koje je Venecija ograničila. Tom prilikom je predstavnik Kotora, Nikola Tripov Bolica, podsetio mletačku Sinjoriju na raniju uspešnu kotorsku pomorsku trgovinu, kada se trgovalo masnoćama i ostalom robom. Nakon ove molbe Kotoru je dozvoljeno da u Apuliju i Marke izvozi sir, kožu, med, grubo sukno (raša), so i slanu ribu, a da uvozi ulje, vino, slano meso i neke sitnije prehrambene artikle. Iz dubrovačkih i venecijanskih arhivskih spisa zna se da je tokom 15. veka pomorska trgovina Kotorana bila veoma intezivna, kada su bokeljski pomorci svojim brodovima prevozili razne artikle, zarađujući na prevozu i akumulirajući postepeno vlastiti kapital za samostalni rad (Milošević, Antović 2010, 33-34).

Rumski sultanat

Dva najstarija islamska novca iz druge polovine 13. veka (sl. 1, 2), nađena u katedrali Sv. Tripuna, potiču sa teritorije sultanata Rum, čiji su osnivači Turci Seldžuci. Ovaj turski vladarski rod sa više dinastija, koji potiču iz kirgiskih stepa Turkeстана, vladao je od 11. do 13. veka na području Središnje i Prednje Azije. Maloazijska dinastija (1077-1302), posle bitke

kod Mancikerta (1071), uspeva da uspostavi u Anadoliji sultanat sa centrom u Konji, smešten između Vizantijskog carstva i krstaških država u Siriji. Nestankom poslednje iranske dinastije (1194), vlast Seldžuka zadržala se samo u Maloj Aziji, koja je i pored povremenih neuspeha i gubitaka teritorija, nakon osvajanja, prvo luke Antalije na Sredozemnom moru (1207), a zatim i Sinope na Crnom moru (1214), doživela procvat. Uspostavljanjem pomorske trgovine, kako sa gradovima-republikama na Apeninskom poluostrvu, tako i sa drugim teritorijama, Rumski seldžučki sultanat postaje jedna od najbogatijih zemalja tog perioda. Međutim, nakon što su ih Mongoli porazili (1243), nateravši ih u vazalski položaj, počinje opadanje sultanata, koji će se i raspasti u drugoj polovini 13. veka. Tako je i vladavina rumskog sultana Kejkaua II (1246-1261), čije su dve kovanice nađene u Kotoru (sl. 1, 2), bila samo nominalna, jer je on za vreme mongolskog Hulagu-kana (1217-1265) - prvog kana Ilkonijskog sultanata u Persiji - morao vlast nad Seldžučkim sultanatom da deli sa jednim ili oba polubrata. Iako se ime ovog sultana - kao i kasnijih vladara do 1302. godine - i natpis *vrlo moćni* i dalje nalazilo na seldžučkom novcu, što je vidljivo i na primercima iz katedrale Sv. Tripuna, on zapravo više nije imao pravu vlast nad sultanatom. Pokušavši da svoj položaj poboljša u savezništvu sa Nikejskim carstvom i Mamelucima, bio je primoran čak i da pobegne iz zemlje (Smailagić 1990, 539-543; Ilkić, Topić 2013, 9-11).

Sem podataka da su Kotorani brodovima pod mletačkom zastavom plovili i do levantinskih luka (Лучић 1968, 417, 418), ne znamo da li su i sa kojim seldžučkim centrima trgovali. Međutim, za Dubrovčane je poznato da su u prvoj polovini 14. veka uglavnom trgovali sa seldžučkim gradovima na zapadnoj maloazijskoj obali: Altoluogom (Efezom), Palatijom (Miletom), Fokejom i čak s vrlo udaljenim gradom Tarzom na jugoistoku Male Azije, koji je po svom položaju bio izvrstan za trgovačke kontakte Istoka i Zapada na Mediteranu. (Ilkić, Topić 2013, 5).

1. Fils (sl. 1)

Sultan Kejkau II (Kayka'us II), druga vladavina (1257 – 1261 / 655 – 660 AH), sultanat Rum (Seljuq of Rum), kovnica nečitka.

Avers: (Es sultan el -) a'zam 'izz ed – dunja ve ed – din Kejkau bin Kejhusef / engleska transkripcija: Es sultan el - a'zam 'izz ed – dunya wa ed – din Kai – Kawus bin Kai – Khusru / Sultan vrlo moćni, slava svijeta i vjere, Kejkau sin Kejhusefa

Revers: (El – Musta'sim) Billah emir – ul – mu'minin / El Mustasim Billah zapovjednik vjernika (Kejkau na svome novcu spominje El Mustasima,

posljednjeg abasidskog kalifa u Bagdadu)

Katedrala Sv. Tripuna-zapadni profil ispod ciborijuma

Težina: 1.9 gr

2R=1.9 cm

bakar

inv. br. 575

Lit: Stephen Album 1993, 29, br. 1231a. (za fils)

Sl. 1

2. Fils (sl. 2)

Isto kao prethodni:

Sultan Kejkaus II (Kayka'us II), druga vladavina (1257 – 1261 / 655 – 660 AH), Ikonijjski sultanat (Seljuq of Rum), kovnica nečitka.

Avers: (Es sultan el -) a'zam 'izz ed – dunja ve ed – din Kejkaus bin Kejhusref / engleska transkripcija: Es sultan el - a'zam 'izz ed – dunya wa ed – din Kai – Kawus bin Kai – Khusru / Sultan vrlo moćni, slava svijeta i vjere, Kejkaus sin Kejhusrefa

Revers: (El – Musta'sim) Billah emir – ul – mu'minin / El Mustasim Billah zapovjednik vjernika (Kejkaus na svome novcu spominje El Mustasima, posljednjeg abasidskog kalifa u Bagdadu)

Katedrala Sv. Tripuna-bunar

Težina: 1.8 gr

2R=1.8 cm

bakar

inv. br. 310

Lit: Stephen Album 1993, 29, br. 1231a. (za filsa)

Sl. 2

Mamelučki kalifat

Iz vremena Mameluka, poslednje srednjovekovne dinastije arapskog sveta, u Kotoru je pronađen jedan novac iz prve polovine 14. veka, kovan u Kairu (sl. 3). Fils najverovatnije potiče iz vremena sultana En – Nasir Muhammeda I (1293- 1341). Međutim, revers je gotovo nečitak, a na aversu je delimično vidljivo ime sultana. Mamelučke monete rađene su u veoma mnogo varijanti, čija slova često nisu jasna i sigurna atribucija mamalučkih filsa je otežana (Plant 2000, 75).¹

Nastali od oslobođenih, islamizovanih robova-vojnika, raznih rasa i nacionalnosti, koji su služili kod kalifa i sultana dinastije Ajubida, Mameluci su formirali vojnu oligarhiju (1250-1517), koja je uspela da sirijsko-egipatsko područje oslobodi od ostatka Krstaša, kao i da zauvek zaustavi nadiranje mongolskih hordi. To je omogućilo ponovo uspostavljenom kalifatu, uništenom od Mongola (1258), da se neometano ekonomski razvija i da održi kontinuitet

¹ Uz ovu atribuciju, autor daje isti oblik riječi El Malik i za druge vladare, a u rodoslovlju navodi još mamelučkih vladara s imenom Muhammed.

u kulturi i političkim institucijama. U vreme najvećeg uspona Mamelučke države, čija je prestonica bila u Kairu, Egipat se prostirao na zapadu do Libijske pustinje, na jugu do Nubije i na severu do Sredozemnog mora, a granice Sirije na istoku su išle do Eufrata, na jugu do arapske stepe, a na severu do Taurusa. Prvu mamelučku dinastiju Bahri, koja je vladala do 1390. godine, osnovao je mamelučki general Bajbars I (1260-1277), nakon što je ubio poslednjeg ajubidskog sultana. Mamelučki sultan En – Nasir Muhammed I je vladao u tri navrata (1293-1294, 1299-1309, 1310-1341), a kovanica, pronađena u katedrali Sv. Tripuna (sl. 3), potiče iz perioda njegove poslednje vladavine. U vreme ovog istaknutog vladara, uspostavljanjem mira s Mongolima iz obližnjeg Ilkanata (1323), zadržan je ekonomski prosperitet Egipta, kao i intezivni trgovački kontakti sa muslimanima i hrišćanima. Međutim, period koji je usledio bio je obeležen slabljenjem centralne vlasti, unutrašnjim spletkama, borbama, pobunama i opadanjem privredne moći, što je početkom 16. veka dovelo do propasti Mamelučkog kalifata, koji su zauzeli Osmanski Turci (Hiti 1988, 605; Smailagić 1990, 378-380).

Kao važan punkt na trgovačkom putu između Sredozemlja i Istoka, Egipat je tokom 13. i 14. veka imao veoma razvijenu trgovinu sa italijanskim gradovima-državama, mediteranskim i crnomorskim lukama, kao i Indijom. Poznato je da su kotorski brodovi u ovo doba plovili do maloazijskih luka na Crnom i Mramornom moru, a da li su ti kontakti postojali i sa Egiptom i Sirijom, iz arhivskih spisa, nije poznato. Međutim, u katedrali Sv. Tripuna, osim ovog mamelučkog novca (sl. 3), pronađene su i staklene bočice namenjene čuvanju mirisa i kozmetičkih preparata, čija se proizvodnja vezuje za Egipat i Siriju u periodu od 12. do 14. veka (Križanac 2001, T.I/3, 5-8; T.II/9-16). Da li su njih doneli kotorski pomorci na sopstvenim ili tuđim brodovima, ili eventualno mletački ili dubrovački trgovci, ostaće nepoznato. Ali su one, pored ovog filsa, sigurna potvrda da su veze Boke i mamelučkih gradova postojale. Za Dubrovčane, koji su u ovo doba već priznavali vrhovnu vlast Mlečana (1205-1358), iz arhivskih dokumenata se zna da su plovili u luke Mamelučkog kalifata na sopstvenim ili venecijanskim brodovima ili pod njihovom zastavom. Dubrovnik je imao intenzivne i uspešne kontakte s Egiptom i Sirijom, čak i u vreme kada papa nije dopuštao trgovinu s nevernicima, nakon što su krstaški gradovi u Siriji, osim Akona i Tira, pali pod mamelučku vlast (oko 1280). Međutim, trgovina je nastavljena jer kazne za prekršioce nisu bile stroge i sastojale su se u davanju jednog dela zarade crkvi, pa je sasvim moguće da su i islamski novci na ovaj način dospeli u posed benediktinskog manastira Sv. Marije od Kaštela u Dubrovniku (Ilkić, Topić 2013, 13-15).

Mamelučki filsi mogao je stići u Kotor i putem političkih kontakata između Srbije i Egipta, koji su tokom prve polovine 14. veka posvedočeni u arapskim izvorima. Iako se ne zna pouzdano koji je Nemanjić u želji da ode na

hodočašće u Palestinu, imao prepisku baš sa sultanom, en -Nasir Muhamedom I i čije je poslanstvo posetilo sultana u cilju regulisanja slobodnog prolaska, najverovatnije je, da je to bio Stefan Uroš II Milutin (1282-1321), koji se najviše angažovao na Istoku i koji je takođe, u više navrata putovao izvan granica Srbije (Узелац 2013, 29, 30).

3. Fils (sl. 3)

Sultan En – Nasir Muhammed I, treća vladavina (1310 - 1341 / 709 - 741 AH), Mamelučki sultanat u Egiptu, kovnica Kairo (Al – Kahira).

Avers: gornji red – ukras.

Srednji red (velika slova) - korumpirani oblik prvoga dijela vladareva imena: El Malik En Nasir = vladar Nasir; riječ El Malik su prve 4 duge okomite crte, a ostale 3 su od En Nasir

Donji red – jako malim dijelom vidljivo Muhammed.

Revers: središnji ornament i nejasan dio teksta

Katedrala Sv. Tripuna-grobnica 54

Težina: 1.8 gr

2R=1.6 cm

bakar

inv. br. 643

Lit:

Stephen Album 1993, 24, br. 922

Ilkić, Topić 2013, 12-13, sl. 4.

Sl. 3

Osmanlijsko carstvo

Na ostacima Seldžučkog sultanata izniklo je više turkmenskih dinastija, među kojima i ona čiji je osnivač bio Osman (1299-1326), prvi beg koji je proglasio nezavisnost osmanlijske države. Dugotrajno Osmanlijsko carstvo (1288-1922), u vreme najvećeg uspona, tokom 16. veka, obuhvatajući Anadoliju, Bliski Istok, delove severne Afrike, veliki deo jugoistočne Evrope i na severu oblasti do Kavkaza, bilo je jedno od najvećih svetskih, političkih sila. Carstvo se raspalo nakon Prvog svetskog rata (Imber 2002, 5-20).

U najznačajnije vladare, koji su Osmanlijsko carstvo doveli do najvećeg prosperiteta, od osvajanja Konstantinopolja (1453) do smrti Sulejmana Veličanstvenog (1566), ubrajaju se i sultani Bajazit II (1481-1512) i Selim I (1512-1520), čiji su novci nađeni u katedrali Sv. Tripuna (sl. 4, 5). Za vreme sultana Bajazita II, Osmanlije su osvojile Hercegovinu, a pod Selimom I, zauzećem Egipta (1517), prestaje da postoji Mamelučki kalifat.

U vreme ovih turskih vladara Kotor je bio u okvirima Mletačke republike (1420-1799), kao i Budva, Lješevići i Paštrovići, dok su Grbalj i teritorija stare Crne Gore (od 1498) bili u posedu Osmanlija. Kada su 1481. godine Turci zauzeli Herceg Novi i Risan, Bokokotorski zaliv bio je podeljen između njih i Mlečana, kao i ceo Primorski pojas Crne Gore. Pri izbijanju rata između Venecije i Osmanskog carstva (1499), borbe su se vodile i na crnogorskom primorju, gde su Mlečani uspeli da sačuvaju svoje posede. Do 1718. godine, kada su Požarevačkim mirom u Boki konačno utvrđene granice između Osmanskog carstva i Venecije, Turci su zauzeli Ulcinj, Bar i Spič (Sutomore), u kiparskom ratu (1570-1573), a 1687. godine Mlečani su od Turaka preuzeli Herceg Novi i Risan.

Nedostatak obradive zemlje i siromaštvo primorali su Bokelje da se tokom ovog perioda sve više okreću pomorstvu i trgovini. Perast, koji postaje najpoznatije pomorsko naselje u Boki, sa svojom jakom trgovačkom flotom, uspevao je da izdrži trgovačku konkurenciju Turaka i Dubrovčana. U vezi s pomorstvom razvija se i brodogradnja. Od početka XVI veka rade brodogradilišta u Kotoru i Perastu u kojima se izgrađuju brodovi manje nosivosti za plovidbu Jadranskim morem.

Sa druge strane, između Boke i stare Crne Gore, odvija se neometan kopneni trgovački promet. Crnogorci u Kotoru najviše kupuju tekstil i druge manufakturne proizvode. Iz Crne Gore i drugih krajeva, u Kotor, koji postaje posrednički trgovinski centar između zaleđa i Italije, izvozi se: stoka, koža, vuna, sir, usoljeno meso, suva riba, drvo, katran i drugo. (Stanojević 1976, 176 – 193). Dva turska mangira, nađena u katedrali Sv. Tripuna (sl. 4, 5), su, najverovatnije, dospela u Kotor, putem trgovine sa obližnjim teritorijama Osmanlijske vlasti.

4. Mangir (sl. 4)

Car Bajazid II (1481-1512/ 886-918 AH), moguća kovnica Carigrad, godina kovanja 903 AH

Avers: Bajazid

Revers: Nečitak. Znak zvijezde na aversu se obično nalazi na primjercima kovanim u Carigradu, pa je na osnovu njega pretpostavljena kovnica. S druge strane grafija srednjeg dijela imena BAJAZID – slova J(A)Z – odgovara nekim mangirima bez oznake kovnice.

Katedrala Sv. Tripuna-bunar

Težina: 1.9 gr

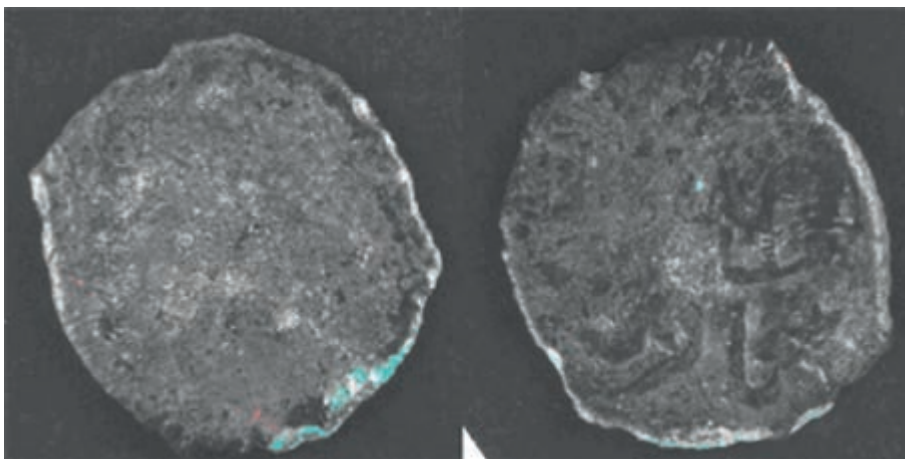
2R= 1,7 cm

bakar

Inv. br. 345

Lit: Stephen Album 1993, 31, br. 1313.

Necdet Kabaklarli 1998, 212 – 215, 223 – 225, 233, 235, 237 – 239

Sl. 4

5. Mangir (sl. 5)

Car Selim I (1512-1520/918-926 AH), kovnica Carigrad, godina kovanja 918 AH

Avers: (Sultan Se)lim bin (B)a(jez)id (Han) / Sultan Selim sin Bajazita hana

Revers: Azza (Na)sra(hu duribe Ku)stant(inijeh sene 918) / Neka mu je slavna pobjeda, kovano (u) Konstantinopolju godine 918.

Katedrala Sv. Tripuna-grobnica 34

Težina: 1.4 gr

2R= 1.3 cm

bakar

Inv. br. 278

Lit: Križanac 2010, sl. 62.

Stephen Album 1993, 31f, br. 1316²

Necdet Kabaklarli 1998, str. 269, br. 09-Qos-01

Sl. 5

Zaključak

Od šest primeraka islamskog novca, nađenih u katedrali Sv. Tripuna u Kotoru,² pet je bilo moguće opredeliti (inv. br. 575, 310, 643, 345, 278). Ovi novci, kovani od sredine 13. do početka 16. veka, potiču sa prostora Rumskog sultanata, Mamelučkog kalifata i Osmanlijskog carstva.

Seldžučki i mamelučki novac, koji je cirkulisao na Bliskom i Srednjem Istoku, tokom 13. i u prvoj polovini 14. veka, izuzetno je redak na području jugo-istočne Evrope, a ovi primerci nađeni u Kotoru su do sada jedini poznati na teritoriji Crne Gore.

Nedavno je objavljen jedan seldžučki novac, do sada jedinstven na teritoriji Srbije. U manastiru Studenica nađena je srebrna dirhema Gijata al-din

² Veliku zahvalnost upućujemo Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Kotoru na odobrenju za publikovanja ovog novca.

Kaj Kusrava II (1237–1246) (В. Иванишевић 2015, 307), vladara Rumskog sultanata. Ovaj, poslednji seldžučki, značajni sultan, koji ipak nije uspeo da zemlju spase od najezde Mongola, bio je na prestolu do 1246. godine, kada ga je nasledio najstariji sin Kayka'us II, čija su dva filsa nađena u Kotoru (sl. 1, 2). Na reversu kotorskih primeraka nalazi se ime sultana Kaj Kusrava II, gde se pominje kao otac Kayka'usa II: *Es sultan el - a'zam 'izz ed – dunya wa ed – din Kai – Kawus bin Kai – Khusru*.

Kotorski mamelučki novac (sl. 3), kovan u Kairu, ima paralele među skorašnjim nalazima iz Dubrovnika, koji predstavljaju jedinstvene primere na teritoriji Hrvatske. U okviru benediktinskog manastirskog kompleksa Sv. Marija od Kaštela u Dubrovniku pronađen je i jedan filis iste nominale, iz treće vladavine mamelučkog sultana al-Malika an-Nāšira Muhammada I (Ilkić, Topić 2013, 12-13, sl. 4), poput onog u katedrali Sv. Tripuna u Kotoru (sl. 3).

Osim ovih nalaza novca i pisani izvori beleže njihovu upotrebu na prostoru istočnog Jadrana i njegovog zaleđa, gde se u jednoj naredbi iz 1294. godine, na teritoriji Dubrovačke republike, pominje zabrana korišćenja, između ostalih, i *folara de Turchia*, zbog pojave brojnih falsifikata (M. Rešetar 1924, 123, 481-483; В. Иванишевић 2015, 380).

S druge strane dva osmanlijska mangira nađena u katedrali Sv. Tripuna (sl. 4, 5), kovana u Konstantinopolju krajem 15. i početkom 16. veka, spadaju u ne tako retke primerke na teritoriji Balkana (Mirnik 1981), gde su takođe postojale kovnice osmanlijskog novca. Zlatne i srebrne monete kovane su u vreme sultana Bajazita II (1481-1512) i Selima I (1512-1520) u Skoplju i Kratovu u Makedoniji (*Novac turskih sultana*). Mangir Bajazita II, nađen u bunaru crkve Sv. Tripuna, predstavlja najpozniji nalaz među odbačenim predmetima, čime se granica prestanka njegove upotrebe u katedrali pomera na kraj 15. ili početak 16. veka.

Iako je Dubrovnik u 13. i 14. veku pod vlašću Venecije, a Kotor u sklopu Nemanjićke države, oni su veoma bliski saradnici na polju trgovine i pomorstva. Dubrovnik postaje najznačajnija trgovačka luka na istočnoj obali Jadrana, na putu između Zapada i Istoka. Kako Kotorani u to vreme imaju slabije razvijenu trgovačku mornaricu, oni svoju robu prevoze i na dubrovačkim brodovima, koji su uplovljavali u sve značajnije luke mediteranskog basena, od severne Afrike do Venecije, Istre, Anadolije i Levanta. Dosta su trgovali i s islamskim svetom, a sa Egiptom i Sirijom već od prve polovine 13. veka, dok su tokom prve polovine 14. veka uglavnom trgovali sa seldžučkim gradovima u Anadoliji (Lučić 1968, 417-423; Ilkić, Topić 2013, 5). Ako Kotorani nisu sopstvenim brodovima dovozili robu iz ovih udaljenih krajeva, veoma je verovatno da su to činili na dubrovačkim, pa su i roba i novci iz islamskih zemalja putem trgovine stizali i do grada u Boki.

Literatura

Bokeljska mornarica (2009), *Statut Bratovštine svetog Nikole mornara u Kotoru 1463. sa alegatima do 1807. godine* Fototipsko izdanje sa prepisima, prevodima i registima, Priređivači: M. Milošević i J. Antović, Kotor.

З. Чубровић (1994), О преградњама црква у Котору током 15. вијека, *Архивски записи*, 2, Цетиње, 154 – 163.

F. Hiti (1988), *Istorija Arapa, od najstarijih vremena do danas*, prevod sa engleskog, Sarajevo.

M. Ilkić, N. Topić (2013), Dubrovački nalazi Seldžučkog, Ilkhanidskog i Mamelučkog Novca (The Finds of Seljuq, Ilkhanid and Mamluk Coins ijn Dubrovnik, Summary), *Anali Dubrovnik* 51/1, 2013, 1-16.

C. Imber (2002), *The Ottoman Empire, 1300–1650: The Structure of Power*. Palgrave Macmillan.

В. Иванишевић (2015), Налази новца у манастиру Студеница, у: М. Поповић, *Манастир Студеница-археолошка открића* (M. Popović, *Monastery of Studenica- Archaeological discoveries*), Београд, 2015, 304-313, 378-380.

N. Kabaklarli (1998), Mangir – Osmanli İmparatorluğ u Bakir Paralari / Copper Coins of Ottoman Empire, Uşaklilar, Istanbul.

J. Калић (1981), Борбе и тековине великог жупана Стефана Немање, *Историја српског народа I*, 251 – 262.

J.Ковачевић (1967), Од доласка Словена до краја XII вијека – Приморске жупе и градови, *Историја Црне Горе*, 1, 325 – 332.

R. Kovićanić (1976), *Kotorski medaljoni*, Београд.

М. Крижанац (2001), *Средњовековно стакло из цркве св. Трипуна у Котору*, Београд 2001 (*Medieval glass from the cathedral of St. Tripun at Kotor*, Belgrade 2001).

М. Крижанац (2010), Новац из катедрале Св. Трипуна у Котору (истраживања 1987-1989), у: *1200 година од преноса моштију Св. Трипуна*, Котор 2010, 271-301 (The Coins from the Cathedral of St. Tripun at Kotor (excavations 1987-1999), in: *International Scientific Conference, Twelve Centuries of Boka Navy*, Kotor 2010, 271-301).

М. Крижанац (2011-2012), Mletački novac iz katedrale Sv. Tripuna u Kotoru, *Godišnjak pomorskog muzeja u Kotoru* LIX-LX, prvi deo, 2011-2012, 257-297 (Venetian coins from St. Tryphon Cathedral in Kotor, Montenegro, for the *Annual of Maritime Museum at Kotor*, LIX-LX, Part I, 2011-2012, 257-297).

М. Крижанац (2015), Византијски новац из катедрале Св. Трипуна у Котору: (Истраживања 1987-1999)/ (Byzantine Money from the Cathedral

of Saint Tripun (Tryphon) In Kotor (Research 1987-1999), Summary), *Бока 35, Зборник радова из науке, културе и умјетности* / (Boka, A Collection Of Works In Science, Culture And Art), Херцег Нови, 2015, 199-224.

J. Lučić (1968), Pomorsko trgovački odnosi Dubrovnika i Kotora u XIII veku, *Pomorski zbornik* (Zadar), 6, 417 – 454.

N. Luković (1966), Važniji spomenici grada Kotora, *800 godina katedrale Sv. Tripuna u Kotoru (1166–1966)*, Kotor, 139 – 164.

M. Milošević (1966), Arhitektura romaničke bazilike iz 1966. godine i nastale promjene tokom vijekova, *800 godina katedrale Sv. Tripuna u Kotoru (1166 – 1966)*, Kotor.

I. Mirnik (1981), Coin Hoards in Yugoslavia, BAR International Series 95, B.A.R. Oxford.

R. Plant (2000), *Arabic Coins and how to read them*, Spink, London.

M. Rešetar (1924), *Dubrovačka numizmatika I*, Sremski Karlovci.

И.Синдик (1950), *Комунално уређење Котора од друге половине XII до почетка XV века*, Београд.

N. Smailagić (1990), *Leksikon islama*, Svjetlost, Sarajevo.

G. Stanojević (1976), Crna Gora od pada Crnojevića do vladike Danila Petrovića, *Crna Gora*, Beograd, 176 - 193.

Stephen Album (1993), A Checklist of Popular Islamic Coins 1st. ed., Santa Rosa CA USA.

A. Узелац (2013), Србија и Мамелучки Египат током XIII и XIV века, *Београдски историјски гласник IV*, 23-37.